

Οἱ πειρασμοὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης

ΠΑΝΟΥ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ*

Ἡ Ἐκκλησία πάντοτε ἀσκοῦσε τὸ ἔργο τῆς φιλανθρωπίας¹, πὺν ἀποτελεῖ μίᾱ βασικὴ παρᾱμετρο τῆς ἀποστολῆς της, ὡς ἀπόρροια τῆς διδασκαλίας γιὰ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἀκόμη καὶ πρὸς τὸν ἐχθρό.

Στὴν ἐποχὴ τῆς οἰκονομικῆς κρίσης, κατὰ τὴν ὁποία μεγάλα κοινωνικὰ στρώματα μαστιζονται ἀπὸ τὴν ἀνεργία καὶ τὴ φτώχεια, τὸ φιλανθρωπικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας προσλαμβάνει πολὺν μεγαλύτερες διαστάσεις καὶ ἤδη ὅλες οἱ Μητροπόλεις καὶ οἱ ἐνορίες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔχουν ἀνταποκριθεῖ στὸ μεγαλύτερο δυνατὸ βαθμό.

Ἰπὸ τίς παροῦσες συνθῆκες τὸ ἔργο τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης φαίνεται νὰ προσλαμβάνει μίᾱ προτεραιότητα στὸ πλαίσιο τοῦ συνολικοῦ ἔργου καὶ τῆς δημόσιας παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν ἔμπροκτὴ ἐν τούτοις ἀναμέτρηση τόσο κάθε πιστοῦ ὡς προσώπου, ὅσο καὶ τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας ὡς Θεανθρώπινης συλλογικότητας, μὲ τίς διάφορες μορφές κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης ἀναφύονται ὀρισμένοι «πειρασμοὶ», πὺν μπορεῖ νὰ παρεμποδίζουν τὴν προσφορὰ ἢ νὰ παρεκτρέπουν τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Τοὺς πειρασμοὺς αὐτοὺς θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ διερευνήσουμε στὴ συνέχεια.

I. Τὸ θεολογικὸ πλαίσιο τῆς ἀλληλεγγύης

Ἡ προσέγγιση τῶν ζητημάτων τῆς ἀλληλεγγύης προϋποθέτει μίᾱ σκιαγράφηση τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας γιὰ τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, δηλαδὴ γιὰ τὸ θεολογικὸ πλαίσιο πὺν ἀφορᾷ στὴν κτῆση καὶ τὴ χρῆση τοῦ πλοῦτου.

* Ὁ Πάνος Νικολόπουλος εἶναι Λέκτορας Ἀστικοῦ Δικαίου τοῦ Τμήματος Νομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν - Δικηγὸρος.

1. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ, *Κοινωνιολογία τοῦ χριστιανισμοῦ*, 1981, σ. 199.

Όπως έχουν διαπιστώσει έρευνητές που ασχολήθηκαν με τὰ ζητήματα αὐτά², τὸ καταστάλαγμα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας φαίνεται νὰ συνοψίζεται σὲς παραδοχὲς ὅτι κύριος τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, δηλαδὴ τοῦ πλοῦτου, εἶναι μόνο ὁ Θεός, ἐνῶ στὸν ἄνθρωπο παραχωρεῖται μόνο ἡ χρῆση του, δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι διαχειριστὴς καὶ οἰκονόμος τοῦ πλοῦτου, πού ἀνήκει σὲ ὅσους στεροῦνται τῶν ἀναγκαίων ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ἐπίσης δὲν παραχωρεῖ ὁ Θεός σὲ κάποιους ἀνθρώπους πλοῦτο ὡς ἐπιβράβευση γιὰ τὴν ἀρετὴ τους, ἐνῶ πολὺ δύσκολα μπορεῖ νὰ συσσωρευτεῖ πλοῦτος χωρὶς ἀδικία ἢ πλεονεξία. Οἱ τελευταῖες αὐτὲς παραδοχὲς φαίνεται νὰ βρίσκονται σὲ πλήρη ἀντίθεση με τὴν προτεσταντικὴ θεολογία τοῦ Λούθηρου καὶ τοῦ Καλβίνου, πού ἀποτέλεσαν τὸ θεωρητικὸ ὑπόβαθρο γιὰ τὴ γέννηση τοῦ καπιταλισμοῦ, ὅπως ἐπιφανεῖς κοινωνιολόγοι ἔχουν ἀναδείξει³.

Τὸ βασικὸ περιεχόμενο ἐπομένως τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης ἐπικεντρώνεται στὴ μετακίνηση τοῦ περισσεύματος τῶν ἐχόντων καὶ κατεχόντων πρὸς ἐκείνους τοὺς συνανθρώπους τους πού στεροῦνται τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἐπιβίωσή τους. Ὁ χαρακτῆρας τῆς φιλανθρωπίας στὴν οὐσία ἦταν ἐξαρχῆς καὶ παραμένει κενωτικός, ἀφοῦ ἐκδηλώνεται ὡς μίμηση τῆς θείας φιλανθρωπίας καὶ ἀνταποκρίνεται σ' αὐτήν⁴.

2. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΣΙΣΑΝΙΟΥ ΚΑΙ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΟΜΠΟΥ, *Σύντομος ἱστορικὴ ἀνασκόπηση τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους*, 1990, σ. 44 ἔπ. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ, *Τὸ πρόβλημα τοῦ θεσμοῦ τῆς ιδιοκτησίας*, ἔκδ. Κοράλι, 1982, σ. 21, 31, 51 ἔπ. ΡΟΔΙΤΗΣ, *Χριστιανισμὸς καὶ πλοῦτος*, ἔκδ. Χριστιανικὴ Δημοκρατία 1970, σ. 107 ἔπ., 156 ἔπ. π. Γ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, *Ὁρθόδοξη θεώρηση τῆς κοινωνίας*, ἔκδ. Μήνυμα, 1986, σ. 39, μετὰ πλῆθος ἀναφορὰς σὲ βιβλικὰ χωρία καὶ σὲ κείμενα πατέρων, μετὰ τῶν ὁποίων ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, ὁ Ἀστέριος Ἀμασείας καὶ ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρείας. Ἱστορικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση τῶν διαφόρων τάσεων καὶ ἀπόψεων, πού ἀναπτύχθηκαν σὲς κατὰ τόπους Ἐκκλησίες, βλ. σὲ ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ, ὅ.π., σ. 182 ἔπ.

3. MAX WEBER, *Ἡ προτεσταντικὴ ἠθικὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ*, μετ. Μ. Κυπραίου, ἔκδ. GUTEMBERG, ἰδίως σ. 41 ἔπ. καὶ 131 ἔπ, ὁ ὁποῖος ὁμως ὑποστηρίζει (σ. 63) ὅτι, ἐνῶ στὸ ξεκίνημα τοῦ ὁ καπιταλισμὸς χρειαζόταν τὴ στήριξη τῆς θρησκείας, τὴν ἐποχὴ πού γράφεται τὸ κείμενο καὶ ἔχει πλέον ἐπικρατήσει ὁ καπιταλισμὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ὑποστήριξη ὁποιασδήποτε θρησκείας. Βλ. ἐπίσης, R. H. TAWNEY, *Religion and the rise of capitalism*, Pelican ed., 1926, ἰδίως σ. 155 ἔπ.

4. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ, ὅ.π., σ. 204.

II. Ο ταξικός πειρασμός

Στις κοινωνίες με ταξική διαστρωμάτωση κάθε άνθρωπος, ανεξαρτήτως των πεποιθήσεων και του ήθους του, ανήκει σε κάποια κοινωνική τάξη ή κοινωνικό στρώμα. Η κοινωνική τάξη είναι μία μόνιμη ομάδα, της οποίας δέν προσδοκᾶται ή διάλυση και ταυτόχρονα μία κατ' ἑξοχήν ομάδα διαίρεσης τῶν ἀνθρώπων, στό πλαίσιο τῆς ὁποίας διαμορφώνεται ή «ταξική συνείδηση», μία ιδιαίτερα ἔντονη συλλογική συνείδηση, πού ἐμφανίζεται λιγότερο ἀνεκτική ἀπό τήν ἔθνική συνείδηση⁵. Κάθε πιστός λοιπόν πού καλεῖται νά τοποθετηθεῖ ἀπέναντι στήν οἰκονομική κρίση και προκαλεῖται νά τεθεῖ ἀλληλέγγυος με ὅσους πλήττονται ἀπ αὐτήν, δέν εἶναι δυνατὸ νά διαμορφώσει τή στάση του ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ταξική του συνείδηση.

Τόσο ή τοποθέτηση τοῦ καθενὸς σέ σχέση με τίς ἀναλύσεις πού ἐπιχειροῦνται γιά νά διαπιστωθοῦν τὰ αἷτια πού μᾶς ὀδήγησαν στήν κρίση, ὅσο και οἱ διάφορες προτάσεις πού προβάλλονται ὡς λύσεις γιά τήν ἔξοδο ἀπό τήν κρίση, ἀσφαλῶς δέν εἶναι οὐδέτερες, ἀλλά ἀντικατοπτρίζουν τίς ἀντίστοιχες ταξικές προελεύσεις τῶν εἰσηγητῶν τους. Υἱοθετώντας ἐπομένως κάθε πιστός ὁποιαδήποτε ἀπό τίς ἀναλύσεις και προτάσεις ἐξόδου ἀπό τήν κρίση, ἐπηρεάζεται ἀδιαμφισβήτητα ἀπό τήν ταξική του συνείδηση. Ὁ πειρασμός στήν περίπτωση αὐτή ἀναδύεται μέσα του στό βαθμὸ πού ή ταξική του ἔνταξη και ή ἀντίστοιχη συνείδηση, πού τοῦ ἔχει διαμορφώσει, ἔρχονται σέ ἀντίθεση με θεμελιώδεις παραδοχές τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ἄν ή ταξική του συνείδηση τὸν ἔχει προσανατολίσει σέ προτεραιότητες ὅπως ὁ ἀνταγωνισμός, ή ἐπικράτηση ὅσων ἀξιοποιοῦν τίς εὐκαιρίες ἀνεξαρτήτως φυσικῶν δυνατοτήτων, ή ἀνάπτυξη και πλήρης κυριαρχία τῶν ἀγορῶν χωρὶς περιορισμούς, ὁ παραμερισμός τῶν συναισθηματικῶν, ἠθικῶν και βιολογικῶν ἀναγκῶν τῶν ἐργαζομένων ἔναντί της ἐπίτευξης ἀριθμητικῶν στόχων παραγωγικότητας και κερδοφορίας, γίνεται φανερό ὅτι θά συναντήσῃ σοβαρὲς δυσκολίες, ἂν ἐπιχειρήσει νά προτάξῃ τήν προτεραιότητα τοῦ προσώπου, τήν ἀγάπη και τήν ἀλληλεγγύη σέ ὅσους δεινοπαθοῦν ἀκριβῶς ἐξ αἰτίας τῆς ἐπικράτησης τῶν παραπάνω προτεραιοτήτων. Ἡ ἀντιμετώπιση αὐτοῦ τοῦ πειρασμοῦ δέν εἶναι καθόλου εὐκόλη ὑπόθεση. Ὁ πλούσιος νέος τῆς βιβλικῆς

5. ΖΩΡΖ ΓΚΥΡΒΤΙΣ (GURVITCH), *Μελέτες γιά τίς κοινωνικές τάξεις*, Μετ. Μ. Λυκούδη, ἔκδ. Gutenberg, 1976, σ. 295-296.

διήγησης στενοχωρήθηκε, όταν ο Χριστός του ζήτησε να χαρίσει τα υπάρχοντά του και να τον ακολουθήσει.

Για τον πιστό, του οποίου η ταξική συνείδηση έρχεται σε σύγκρουση με την πίστη του, δύο δρόμοι ανοίγονται. Ή θα στοιχηθεί στα προστάγματα της ταξικής του συνείδησης, βιώνοντας παράλληλα την οδύνη της άμαρτίας, ή θα υπερβεί την ταξική του συνείδηση και θα υπακούσει στις εντολές του Θεού με ό,τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται για το κοινωνικό και οικονομικό του status στη συνέχεια της ζωής του.

III. Ο πειρασμός του άτομοκεντρισμού

Η αντιμετώπιση των συνεπειών της οικονομικής κρίσης απαιτεί από τους διαχειριστές της εξουσίας τη λήψη μέτρων διαφορετικών και ασυνήθιστων σε σχέση με τις πρακτικές που υιοθετούσαν τις προηγούμενες δεκαετίες. Προκειμένου να διασφαλισθεί η συνέχιση της χρηματοδότησης του ελληνικού κράτους από τις διεθνείς αγορές, οι υποψήφιοι δανειστές απαιτούν τη λήψη μέτρων για τον περιορισμό του ελλείμματος και τη μείωση του χρέους. Και όπως είναι φυσικό, οι μειώσεις επιτυγχάνονται με την αύξηση των εσόδων από τις επιχειρήσεις και τους πολίτες και τον περιορισμό των παροχών προς τους πολίτες. Αύξηση των εσόδων σημαίνει ότι κάποιιοι που δεν συνεισέφεραν, ότι τους αναλογούσε, θα αρχίσουν πλέον να το εισφέρουν και όλοι θα κληθούν να εισφέρουν και κάτι επί πλέον εκτάκτως. Εκτός αυτών των μέτρων, προτείνονται και προωθούνται αλλαγές στον τρόπο άσκησης διαφόρων επαγγελματιών και αναδιάρθρωση των δημοσίων υπηρεσιών. Όλα αυτά τα μέτρα ανατρέπουν τις συνθήκες και το επίπεδο ζωής των περισσότερων οικογενειών και νοικοκυριών και είναι φυσικό να προκαλούν ποικίλες αντιδράσεις. Ο τρόπος αντίδρασης του καθενός και ιδίως του πιστού χριστιανού αναδεικνύει άλλους πειρασμούς.

Ένας τρόπος αντίδρασης θα ήταν να προσεγγίσει κανείς την όλη κατάσταση σαν τρίτος, σαν να μη τον άφορα, προσπαθώντας να αξιολογήσει κάθε μέτρο αντικειμενικά, ανάλογα με την αποτελεσματικότητά του και την ανταπόκρισή του στο πνεύμα της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Έτσι όμως θα πρέπει να είναι έτοιμος να αποδεχθεί αλόγιστα όλες τις επιπτώσεις που θα έχουν τα μέτρα στο δικό του βιοτικό επίπεδο. Μία τέτοια συμπεριφορά όμως φαίνεται έξωπραγματική. Συνήθως καθένας προμοδοτεί εκ του ασφαλούς επιλογές που δεν τον θίγουν και ξεχειρίζεται με ίερα αγανάκτηση επιδιώκοντας με κάθε τρόπο την αποτροπή της εφαρμογής επώδυνων για τον ίδιο επιλογών. Ο

πειρασμός του άτομοκεντρισμού, που έλλοχεύει σε όλους μας, μπορεί να εκδηλωθεί με ποικίλους τρόπους.

Αν πρόκειται να καταργηθεί ένας δημόσιος φορέας, το αντικείμενο του οποίου αντικειμενικά καλύπτεται από άλλους, ο μέν δημόσιος υπάλληλος θα παλέψει με νύχια και με δόντια για τη διατήρησή του, ο δέ επιχειρηματίας που θα διευκολυνθεί στη συναλλαγή του με το δημόσιο θα πλειοδοτήσει στην κατάργηση. Αν επιβληθεί ένας φόρος στην περιουσία, εκείνοι που ζούν σε νοικιασμένη κατοικία θα νιώσουν ότι πνέει άνεμος δικαιοσύνης, ενώ οι μεγαλοϊδιοκτήτες ακινήτων θα θεωρήσουν ότι διώκονται και απειλούνται με οικονομική καταστροφή. Αν επιβληθεί ή δέσμευση ή και όριστική αφαίρεση μέρους των αποταμιεύσεων, εκείνοι που δεν έχουν αποθέματα θα νιώσουν δικαιωμένοι, ενώ οι ζημιωμένοι θα καταγγείλουν καταπάτηση διεθνών και συνταγματικών δικαιωμάτων τους. Με άλλα λόγια, όλοι επιθυμούν να ληφθούν κάποια μέτρα, αλλά καθένας επιδιώκει να επιβαρυνθούν οι άλλοι και ο ίδιος να διατηρήσει αλώβητο το βιοτικό του επίπεδο.

Πώς θα μπορούσε να υπερβεί τον πειρασμό του άτομοκεντρισμού ένας πιστός; Πρώτα απ' όλα με το λογισμό ότι στη συλλογική συμφορά, που σε κάποιο βαθμό οφείλεται σε συλλογική ευθύνη, δε μπορεί παρά να έχουν όλοι αναλογικά μερίδιο στις αρνητικές συνέπειες, επομένως και ο ίδιος. Αν μάλιστα ο ίδιος ανήκει στην κατηγορία εκείνων που στα χρόνια της ευμάρειας ευνοήθηκαν ιδιαίτερα, ίσως όχι πάντοτε με νόμιμες διαδικασίες, το γεγονός αυτό θα ήταν ένας λόγος για μεγαλύτερη από το μέσο όρο επιβάρυνσή του, θα αποτελούσε δε και μία μορφή έμπρακτης μετάνοιας. Έπειτα, με την υπέρβαση του στενού ατομικού συμφέροντος και την ουσιαστική στήριξη εκείνων των κοινωνικά δίκαιων και αντικειμενικά αποτελεσματικών μέτρων, που θα συμβάλουν ουσιαστικά στην αντιμετώπιση των συνεπειών της κρίσης και τη δρομολόγηση μιας νέας πορείας υγιούς οικονομικής ανάπτυξης προς όφελος των πολλών, ανεξαρτήτως των επιπτώσεων που θα έχουν για τον ίδιο.

Ίσως αντίταξει κάποιος ότι όσα προτείνουμε δεν είναι παρά αυτονόητες ήθικολογίες. Στην πραγματικότητα δεν είναι παρά συμπεριφορές ψυχής καιομένης για την έννοια του αδελφού και εκδηλώσεις της γνήσιας αγάπης, που δεν είναι δυνατό να διαχωρισθεί από την ευθύνη για τον κόσμο όλο και τον κάθε επί μέρους πλησίον⁶.

6. ΑΡΧΙΜ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Υπεύθυνοι για όλα*, σ. 138 επ.

IV. Οί πειρασμοί του ἔργοδοτή

“Όσο γιγαντώνεται ἡ οἰκονομικὴ κρίση, τόσο κλονίζεται ἡ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότητα. Οἱ περισσότεροι ἐπιχειρηματίες/ἐργοδότες διεξάγουν ἀγῶνα ἐπιβίωσης τῶν ἐπιχειρήσεών τους. Καὶ τοῦτο διότι ἡ μείωση τῶν εἰσοδημάτων καὶ ἡ ἀφαίμαξη τῶν ἀποθεμάτων ἀπὸ τὴν ἔκτακτη φορολογία περιορίζει τὴν κατανάλωση. Παράλληλα ἡ ἔλλειψη ρευστότητας τῶν τραπεζῶν καθιστὰ σχεδὸν ἀδύνατη τὴ χρηματοδότηση καὶ δυσχεραίνει τὴν εἰσπραξὴ τῶν ἀπαιτήσεων. Στὴν ἀγωνιώδη προσπάθεια γιὰ διάσωση τῆς ἐπιχείρησης ἡ σκέψη τοῦ ἐργοδοτῆ κατευθύνεται στὴ μείωση τοῦ κόστους λειτουργίας καὶ παραγωγῆς καὶ σχεδὸν αὐτόματα προσανατολίζεται πρὸς τὴ μείωση τοῦ κόστους τῆς ἐργασίας, εἴτε μὲ τὸν περιορισμὸ τῶν θέσεων ἐργασίας, εἴτε μέσῳ τῆς μείωσης τῶν ἀποδοχῶν τῶν ἐργαζομένων, εἴτε καὶ μὲ τὰ δύο.

Στὸ πλαίσιο ὅμως τῆς ἀναζήτησης μεθόδων μείωσης τοῦ ἐργατικοῦ κόστους δὲν μπορεῖ παρὰ, ἀφενὸς νὰ ἐπικεντρωνόμαστε στὸν ἐργαζόμενο, ἀφοῦ, «μιλώντας γιὰ ἐργασία, ἀσχολεῖται κανεὶς ἄμεσα μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο...»⁷, ἀφετέρου δὲ νὰ ὑπερβαῖνουμε μία στενὰ λογιστικὴ προσέγγιση τοῦ ζητήματος, δεδομένου ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς ἐργασίας εἶναι πρόβλημα πνευματικὸ⁸. Λαμβάνοντας ὑπόψη ἄλλωστε ὅτι σὲ κάθε περίπτωση ἡ ἀμοιβὴ τῆς ὁποιασδήποτε ἐργασίας εἶναι συμβατικὴ καὶ ὄχι πραγματικὴ, ἀφοῦ ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀνεκτίμητη, ἄρα καὶ ἡ ὁποιαδήποτε προσφορά του ἐπίσης ἀνεπίδεκτη ἀντικειμενικῆς ἐκτίμησής⁹, ἡ συζήτηση γιὰ ἐπανεξέταση ἢ περιορισμὸ τῆς ἀμοιβῆς τῶν ἐργαζομένων τόσο στὸ δημόσιο, ὅσο καὶ στὸν ἰδιωτικὸ τομέα, εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο νὰ θεμελιωθεῖ σὲ μία δίκαιη καὶ ἀντικειμενικὴ βάση. Τί εἶναι ἄλλωστε ὁ μισθός; Δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ χρηματικὸ ποσὸ ποὺ πληρώνει ὁ κάτοχος τῶν μέσων παραγωγῆς στὸν ἐργαζόμενο γιὰ ἓνα ὀρισμένον χρονικὸ διάστημα ἐργασίας ἢ γιὰ μία ὀρισμένη παροχὴ ἐργασίας, τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ σὲ ἓνα μέρος μόνον ἀπὸ τὴ μάζα τῶν προϊόντων ποὺ παράγει ὁ ἐργαζόμενος¹⁰.

7. ΜΑΡΞ, *Οἰκονομικά καὶ φιλοσοφικά χειρόγραφα*, μετ. Μπ. Γραμμένος, ἔκδ. Γλάρος, σ. 105.

8. BERDIAEFF, *Χριστιανισμὸς καὶ κοινωνικὴ πραγματικότητα*, μετ. Β. Γιούλτση, ἔκδ. Πουρνάρα, σ. 114.

9. ΨΑΡΟΥΔΑΚΗΣ, *Ἡ χριστιανικὴ οἰκονομία*, 1988, σ. 41.

10. ΜΑΡΞ, *Μισθωτὴ ἐργασία καὶ κεφάλαιο*, μετ. Κ. Πίττας, ἔκδ. Μαοξιστικὸ Βιβλιοπωλεῖο, 2009, σ. 19, 23, 25.

Αὐτὸς ὁ ὀρισμὸς βέβαια ἀφορᾷ τὴν καπιταλιστικὴν οἰκονομίαν, γιατί στὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον, προτοῦ δηλαδὴ ὑπάρξει ἰδιοποίησις τῆς γῆς καὶ συσσωρεύσις ἀποθέματος, τὸ συνολικὸν προϊόν τῆς ἐργασίας ἀνήκε στὸν ἐργάτη¹¹.

Ὁ πιστὸς ἐργοδότης ποῦ πιστεύει πραγματικὰ ὅσα διδάσκει ἡ Ἐκκλησία, γνωρίζει ὅτι ἀντίστοιχες προσεγγίσεις συναντῶνται καὶ στὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὴν πατερικὴν διδασκαλίαν. Τόσο στὴν Καινὴν, ὅσο καὶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκην, γίνεται σαφὴς λόγος γιὰ τὸν ἀποστερημένον μισθὸν τῶν ἐργατῶν ποῦ κραυγάζει¹², τὸν καταλογισμὸν τῆς στέρησις τοῦ μισθοῦ ὡς ἁμαρτίας¹³, τὸ χαρακτηρισμὸν τῆς ἀποστερήσις τοῦ μισθοῦ ὡς πράξεως βαρύτερης ἀπὸ τὸ φόνον¹⁴ καὶ τελικὰ τὴν ἐξομοίωσιν τῶν ἐπιτιμιῶν ποῦ ἀρμολογῶνται στὸν ἐργοδότη μὲ ἐκεῖνα ποῦ προβλέπονται γιὰ τὸ φονιά¹⁵, διότι ἡ αἰτία ποῦ δημιουργεῖ τὴν μισθωτὴν ἐργασίαν εἶναι ἡ ἀρπαγὴ καὶ ἡ πλεονεξία¹⁶, ποῦ ἐξομοιώνεται μὲ εἰδωλολατρία¹⁷ καὶ ὅσοι τὶς μετέρχονται δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κοινωνοῦν¹⁸. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ πλαίσιον τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας συνάγεται ὅτι κάθε ἄνθρωπος θὰ πρέπει νὰ μπορεῖ νὰ ζεῖ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν του καὶ ὁ μισθὸς του νὰ εἶναι τουλάχιστον ἐπαρκὴς γιὰ τὴ συντήρησίν του, ἐπομένως, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴ θεωρούμενη ὡς ταπεινὴ ἐργασία, θὰ πρέπει οἱ σύζυγοι νὰ κερδίζουν κάτι περισσότερον ἀπὸ ἐκεῖνον ποῦ εἶναι ἀναγκαῖον γιὰ νὰ θρέψουν τὴν οἰκογένειάν του¹⁹. Γιὰ ἕναν ἐργοδότη ποῦ ἔχει συνείδησιν αὐτῶν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, θὰ εἶναι ἀναμενόμενον νὰ ἔχει διευθετήσει τὸ ἐργασιακὸν πλαίσιον τῆς ἐπιχειρήσεώς του μὲ πνεῦμα εἰλικρίνειας, ἐντιμότητος

11. ADAM SMITH, *Ἐρευνα γιὰ τὶς αἰτίαι καὶ τὴ φύσιν τοῦ πλοῦτου τῶν ἐθνῶν*, μετ. Χ. Βαλλιάνου, ἔκδ. Τὸ Βῆμα, 2010, σ. 95-96.

12. Ἰακ., 5, 1-6.

13. Δευτ., 24, 14-15. Μαλ. Γ' 5. Ἰερ. ΚΒ' 13. Βλ. καὶ ΡΟΔΙΤΗ, ὁ.π., σ. 81 ἔπ.

14. Σοφία Σειράχ 34, 22. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους κε' γ'*, PG 63, 176.

15. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, *Ἐρμηνεία εἰς τὴν καθολικὴν τοῦ ἀδελφοθέου ἐπιστολήν*, στὸ Ἑπτὰ Καθολικὰ Ἐπιστολὰ ἔκδ. Ρ. Μυστικοῦ - Δ. Παπαδόπουλου, 1971, σ. 60. Τὰ χωρία αὐτὰ ἔχει ἀναδείξει ὁ Θ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Παράδοσις καὶ σύγχρονες κοινωνικὲς διεκδικήσεις*, Σύνταξι 1/1982, σ. 29 ἔπ. καὶ *Κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ ὀρθόδοξη θεολογία*, ἔκδ. Ἀκρίτας, 2001, σ. 15 ἔπ.

16. ΑΣΤΕΡΙΟΣ ΑΜΑΣΕΙΑΣ, *Κατὰ πλεονεξίας*, Ε. Π. Μ. 49, 197 ἔξ. Βλ. καὶ Μπουγάτσου, *Τὸ πρόβλημα τοῦ θεσμοῦ τῆς ἰδιοκτησίας*, ἔκδ. κοράλι, 1982, σ. 68 ἔπ.

17. Α' Κορινθίους ε' 11-12.

18. ΣΥΜΕΩΝ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Τὰ εὕρισκόμενα, Λόγοι Εἰκοστὸς Τέταρτος καὶ Τριακοστὸς Τρίτος*, ἔκδ. Ρηγόπουλου 1977, σ. 130, 162 καὶ ἀνάλυσιν σὲ Π. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟ, *Ἡ ἐκκλησία στὸ διαδίκτυον τῆς παγκοσμιοποίησης*, ἔκδ. Ἀρμός, σ. 116 ἔπ.

19. ADAM SMITH, ὁ.π., σ. 99.

καὶ δικαιοσύνης, ἔτσι ὥστε οἱ ἐργαζόμενοι νὰ νιώθουν τὸν ἐργασιακὸ χῶρο δικό τους, νὰ ἐργάζονται μὲ κέφι καὶ νὰ μὴν αἰσθάνονται ὅτι ἀποστεροῦνται κάτι ἀπὸ τὸν κόπο τους.

Στὴ δύσκολη ὥρα πού πρέπει νὰ ληφθοῦν ἀποφάσεις γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἐπιπτώσεων τῆς οἰκονομικῆς κρίσης μὲ στόχο τὴν ἐπιβίωση τῆς ἐπιχείρησης, ὁ πιστὸς ἐργοδότης καλεῖται νὰ ἐξαντλήσει πρῶτα τὶς δικές του δυνατότητες. Ἐφόσον κατὰ τὴν περίοδο τῆς εὐμάρειας καὶ τῆς κερδοφορίας τῆς ἐπιχείρησης δημιουργήθηκε ἀπόθεμα καὶ ἀποκτήθηκαν περιουσιακὰ στοιχεῖα, καλεῖται, ἀφοῦ πρῶτα ἐνημερώσει μὲ εἰλικρίνεια τοὺς ἐργαζόμενους γιὰ τὰ πραγματικὰ δεδομένα τῶν οἰκονομικῶν δεικτῶν τῆς ἐπιχείρησης, νὰ ἀναλώσει μέρος τουλάχιστον αὐτοῦ γιὰ νὰ χρηματοδοτήσῃ τὰ ἐλλείμματα πού δημιουργεῖ ἡ κρίση στὴν ἐπιχείρηση, ὥστε νὰ διατηρηθοῦν οἱ θέσεις ἐργασίας καὶ κατὰ τὸ δυνατό νὰ μὴν περικοποῦν οἱ ἀποδοχές τῶν ἐργαζομένων ἕως ὅτου ἀλλάξουν οἱ συνθήκες καὶ ἐπανακάμψῃ ἡ κερδοφορία στὴν ἐπιχείρηση. Ἄν παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ κρίση διαρκεῖ καὶ ἐπιτείνεται, ὁ ἐργοδότης, ἀξιοποιώντας τὸ κλίμα ἐμπιστοσύνης πού ἔχει καλλιεργήσει μὲ τοὺς ἐργαζόμενους, μπορεῖ πλέον νὰ ἀναζητήσῃ μέσα ἀπὸ εἰλικρινῆ διάλογο μαζί τους, τρόπους περιορισμοῦ τοῦ κόστους ἐργασίας, πού νὰ ἐπιβαρύνουν ὅλους ἀναλογικά, εἴτε θὰ πρόκειται γιὰ μείωση τοῦ χρόνου ἐργασίας μὲ ἀντίστοιχο περιορισμὸ τῶν ἀποδοχῶν, εἴτε γιὰ ἐναλλασσόμενες ἄδειες περιορισμένου χρόνου, εἴτε γιὰ μερικὴ καταβολὴ τῶν ἀποδοχῶν μὲ δέσμευση γιὰ τὴν ἐξόφλησή τους στὸ μέλλον, εἴτε γιὰ ὅποιονδήποτε ἄλλο πρόσφορο τρόπο. Ἄν τελικὰ καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ μέτρα οἱ ἀπολύσεις εἶναι ἀναπόφευκτες, ὁ ἐργοδότης θὰ κληθεῖ νὰ κάνει τὴν ἐπιλογή ὅσων θὰ ἀπολυθοῦν μὲ ἀντικειμενικὸ συνδυασμὸ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐπιχείρησης καὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ οἰκογενειακῶν συνθηκῶν τῶν ὑποψήφιων πρὸς ἀπόλυση ἐργαζομένων.

Στὴ διάρκεια ὅλης αὐτῆς τῆς διαδικασίας ὁ πιστὸς ἐργοδότης θὰ σκέφτεται καὶ θὰ ἐνεργεῖ ὄχι μόνο μὲ βᾶση τὶς συμβουλές καὶ ὑποδείξεις τῶν οἰκονομικῶν του ἐπιτελῶν καὶ λοιπῶν παραγόντων τῆς ἀγορᾶς, ἀλλὰ πάνω ἀπ' ὅλα μὲ τὸ φωτισμὸ πού θὰ τοῦ προσφέρει ἡ διαρκὴς προσευχὴ καὶ ἡ ἐπικοινωνία μὲ πνευματικὸς ἀνθρώπους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἀντλεῖ κριτήρια καὶ στήριξη γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς ἀγάπης.

Ἐνδεχομένως οἱ σκέψεις αὐτὲς γιὰ ἀρκετοὺς φαντάζουν ἐξωπραγματικές. Ὁ ἴδιος ὁ ἐπιχειρηματικὸς κόσμος ἐν τούτοις συνηγορεῖ γιὰ τὸ ἀντίθετο. Ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἑλληνικὲς ἐπιχειρήσεις, ὅπως οἱ Βιανέξ, METKA, Flexorpack, Παπαστράτος, Ἀθηναϊκὴ Ζυθοποιία (Heineken), Unilever, Nestle,

ΑΒ Βασιλόπουλος, Σκλαβενίτης, ΜΕΤΡΟ, οί όποίες όχι μόνο δέν άπολύουν έργαζόμενους και δέν μειώνουν μισθούς, άπεναντίας κάνουν προσλήψεις και σε κάποιες περιπτώσεις παρέχουν και αύξήσεις άμοιβών²⁰.

V. Ό πειρασμός τής φιλανθρωπίας

Όσο βαθάινει και έξαπλώνεται ή οικονομική κρίση, τόσο οί συνέπειές της άγγίζουν όλο και περισσότερες οίκογένειες. Τά ποσοστά τών άνεργων, τών νεόπτωχων και τών άστεγων αύξάνουν δραματικά και έμφανίζονται καταστάσεις πρωτόγνωρες στη μεταπολεμική τουλάχιστον έλληνική κοινωνία. Είναί ιδιαίτερα σημαντικό τó γεγονός ότι συνηθισμένες μεσοαστικές οίκογένειες, πού διαβιούσαν σε ένα άνετο οικονομικό επίπεδο, βρίσκονται ξαφνικά χωρίς καθόλου εισόδημα. Άνθρωποι, οί όποιοι μέχρι πρόσφατα μπορούσαν νά προσφέρουν άπό τó περίσσειμά τους βοήθεια σε άναγκασμένους, βρίσκονται ξαφνικά στην άνάγκη νά έξαρτώνται άπό τή φιλανθρωπία τών άλλων για ένα πιάτο φαί ή και για στέγη.

Άπέναντι σ' αύτή τήν κατάσταση ή δραστηριοποίηση τών πιστών και τής ίδιαις τής Έκκλησίας ως όργανισμó στην προσπάθεια στήριξης τών έμπερίστατων άδελφών θεωρείται άυτονόητη, άνταποκρίνεται στις προσδοκίες όλης τής κοινωνίας, αλλά είναι και έπιθυμητή άπό τήν πολιτεία, ή όποία άντικειμενικά άδυνατεί νά καλύψει τις όλοένα αύξανόμενες άνάγκες για προνοιακή στήριξη με τις δικές της δυνάμεις.

Οί πιστοί, παρά τó ότι και τó δικό τους εισόδημα περιορίζεται σε κάποιο βαθμό, πρόθυμα συνεισφέρουν στις εκκλήσεις τής Έκκλησίας για οικονομική στήριξη όσων βρέθηκαν χωρίς έργασία, εισόδημα, στέγη και στερούνται τά στοιχειώδη. Άλλά και ή ίδια ή Έκκλησία ως όργανισμός, οί μητροπόλεις, οί ένορίες, τά μοναστήρια, δραστηριοποιούνται πολύ περισσότερο τήν τελευταία διετία στη διοργάνωση συσσιτίων και άλλων δραστηριοτήτων για τήν ανακούφιση τών συνανθρώπων, πού στερούνται τά άναγκαία, άνεξάρτητα άπό φυλή, έθνότητα ή πολιτισμικές ιδιαίτερότητες και άνεξάρτητα άν εκκλησιάζονται ή όχι.

Η ένασχόληση έν τούτοις τών πιστών με τήν έλεημοσύνη και τή φιλανθρωπία περικλείει κάποιους κινδύνους, οί όποιοι άν παραθεωρηθοϋν, μπορεί ό συ-

20. Τó Βήμα/Άνάπτυξη 29.4.2012, σ. 10-11.

νολικός προσανατολισμός προς τη φιλανθρωπία να ωφελεί μὲν τὰ πρόσωπα πού βοηθοῦνται, ἀλλὰ νὰ μὴν συμβάλει στὴν πνευματικὴ ἀνοδο τῶν φιλάνθρωπων πιστῶν.

Ὁ πρῶτος κίνδυνος σχετίζεται μὲ τὴν προέλευση τῶν ἐσόδων καὶ οἰκονομικῶν ἀποθεμάτων τῶν φιλάνθρωπων. Εἶναι προϊὼν ἔντιμης καὶ δίκαιης ἐκμετάλλευσης τῶν μέσων παραγωγῆς, ποῦ ἐνδεχομένως κατέχουν ἢ τῆς ἐργασίας τους, ἢ μήπως προέρχονται, σὲ κάποιο τουλάχιστον ποσοστό, ἀπὸ τὴν ἀποστέρηση μισθοῦ τῶν ἐργαζομένων ἢ ἄλλες ἀδικίες; Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι σαφής. Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης ἀναρωτιέται ποῖο τὸ ὄφελος ἂν κάποιος δημιουργεῖ πολλοὺς φτωχοὺς μὲ τὴν ἐκμετάλλευση καὶ ἀνακουφίζει ἓνα μὲ τὴν ἐλεημοσύνη καὶ καλεῖ τοὺς πιστοὺς νὰ διαλύσουν τὰ ἄνομα οἰκονομικὰ συμφέροντα, ὥστε ὅλοι νὰ ἔχουν αὐτάρκεια καὶ νὰ μὴ χρειάζεται ἐλεημοσύνη²¹. Πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση ὁ ἱερός Χρυσόστομος καλεῖ τοὺς πιστοὺς, ἀφοῦ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν πλεονεξία, νὰ χρησιμοποιήσουν ὀλοκληρωτικὰ τὸν πλοῦτο γιὰ τὴν ἐλεημοσύνη καὶ τὴ φιλανθρωπία, ἐπειδὴ διαφορετικὰ ἡ ἐλεημοσύνη διαβάλλεται καὶ συκοφαντεῖται²². Σύμφωνα μὲ ἄλλους πατέρες ὁ Θεὸς δὲν δέχεται ἐλεημοσύνες μὲ χρήματα ποῦ προέρχονται ἀπὸ ἀδικία²³, γιὰ τοῦτο καλοῦνται οἱ κληρικοὶ νὰ ἀποφεύγουν τὶς μισαρὲς προσφορῆς²⁴, γιὰ νὰ μὴ συμμολύνονται ἀφήνοντάς τους προσφέροντες νὰ ἔρθουν σὲ μετάνοια²⁵, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατὸ ὁ Θεὸς νὰ κοινωνήσει μὲ τὴν πλεονεξία καὶ νὰ γίνῃ σύντροφος ληστῶν καὶ ἀρπακτικῶν²⁶. Τελικὰ, ἡ μόνη δυνατότητα νὰ συγχωρεθῇ ὁ πλεονέκτης καὶ ἀρπαγας δὲν εἶναι ἡ μετάνοια, τὸ μοναχικὸ σχῆμα ἢ τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ ἡ ἐπιστροφή τῶν κλεμμένων σὲ ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀφαιρέθηκαν²⁷.

21. Κατὰ τοικίζοντων, PG 46, 445 A-B. Γιὰ ὅλα τὰ σχετικὰ χωρὶς ποῦ ἀκολουθοῦν βλ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σύνταξη, ὅ.π.

22. *Εἰς τὴν Β΄ Κορινθ.* 4, 13, PG 51, 299 καὶ *Εἰς τὴν Β΄ Τιμοθ.* Β΄ PG 62, 634.

23. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, *Λόγος δ΄ περὶ ἐλεημοσύνης*, PG 32, 1165A. ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, *Κλίμαξ, Λόγος ΙΣΤ΄ περὶ φυλαγυρίας καὶ ἀκτημοσύνης*, ἔκδ. Ἀσθήρ, 1964, σ. 203. ΚΟΣΜᾶ Αἰτωλοῦ, *Διδαχὴ Α΄*, σὲ Ἐπισκόπου Αὐγουστίνου Καντιώτου, *Κοσμάς ὁ Αἰτωλός*, ἔκδ. Σταυρός, 1977, σ. 127.

24. *Διαταγαὶ Ἁγίων Ἀποστόλων* διὰ Κλήμεντος, βιβλίον 4ο κεφ. ΣΤ, PG 1, 812 B.

25. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Ἐρώτησις 12*, PG 89, 452 B.

26. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, *Λόγος δ΄ περὶ ἐλεημοσύνης*, PG 32, 1164 D.

27. ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ, *Περὶ ἐπιμελείας ψυχῆς ἕνδεκα ὁμιλίαι*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, 1975, σ. 78. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Πηδάλιον*, ἔκδ. Ἀσθήρ, 1976, σ. 557.

Ἡ ὁμόθυμη καὶ σαφέστατη πατερική διδασκαλία γιὰ τὴν ἀπόρριψη τῆς ἐλεημοσύνης, πὺν προέρχεται ἀπὸ ἀδικία καὶ πλεονεξία, σηματοδοτεῖ τὸ μέτρο τοῦ πραγματικοῦ ἐλεήμονα στὶς μέρες μας. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ σκέψη τῶν Ἁγίων Πατέρων προσανατολίζεται σὲ μία προληπτική κοινωνική ἀλληλεγγύη, ἀντὶ τῆς κατασταλτικῆς ἐλεημοσύνης. Προτρέπει οὐσιαστικά ὅλους μας νὰ συμβάλλουμε, στὸ μέτρο πὺν μᾶς ἀναλογεῖ, στὴ διατήρηση τῶν θέσεων ἐργασίας καὶ στὴν ἐξασφάλιση ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας τέτοιας, πὺν νὰ εἶναι τουλάχιστον ἐπαρκῆς γιὰ τὴ συντήρησή τῆς οἰκογένειας τοῦ ἐργαζομένου, ἔτσι ὥστε νὰ ἐξαφανιστοῦν ἢ νὰ ἐλαχιστοποιηθοῦν οἱ πτωχοὶ καὶ ἄστεγοι, πὺν θὰ ἔχουν ἀνάγκη τὴν ἐλεημοσύνη μας. Ἡ προτροπὴ αὐτὴ βέβαια ἐπαναφέρει τὸν προβληματισμὸ γύρω ἀπὸ τοὺς πειρασμοὺς τῆς ταξικῆς συνείδησης καὶ τοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ. Θὰ προκληθεῖ ἐνδεχομένως τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσο μᾶς ἀφορᾶ ὅλους ἢ συμβολὴ στὴν προληπτικὴ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη, ὅταν π.χ. δὲν εἴμαστε ἐργοδότες ἢ κάτοχοι μέσων παραγωγῆς. Μᾶς ἀφορᾶ κατ' ἀρχὴν ἐπειδὴ ὅλοι εἴμαστε καταναλωτὲς καὶ ἐφόσον διατηροῦμε ἱκανοποιητικὸ εἰσόδημα, μποροῦμε νὰ μὴν περιορίσουμε τίς καταναλωτικὲς δαπάνες καὶ νὰ στηρίξουμε ἔτσι τὴν ἀγορὰ καὶ τίς θέσεις ἐργασίας. Ὅμοίως ἔχουν τὴ δυνατότητα οἱ ἔμποροι, κατασκευαστὲς, ἐλεύθεροι ἐπαγγελματίες, ἐκμισθωτὲς ἀκινήτων νὰ ἀναπροσαρμόσουν ἀνάλογα τίς τιμὲς τῶν προϊόντων καὶ ὑπηρεσιῶν τους, ἔτσι ὥστε νὰ μποροῦν νὰ προσφεύγουν σ' αὐτὰ καὶ οἱ καταναλωτὲς μὲ περιορισμένο εἰσόδημα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διατηρεῖται ζωντανὸς καὶ δραστήριος ὁ παραγωγικὸς ἰσθὸς τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας. Ἐὰν ταυτόχρονα καὶ ὅσοι ἔχουν οἰκονομικὸ ἀπόθεμα τὸ διατηροῦν στὶς ἐλληνικὲς τράπεζες, ἀφενὸς θὰ περιορίζεται ἢ ἀνάγκη στήριξής τους μὲ κρατικὰ καὶ κοινοτικὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα θὰ μποροῦν νὰ διατεθοῦν στὴν ἀνακούφιση τῶν περισσότερο πληττόμενων κοινωνικῶν ὁμάδων, ἀφετέρου θὰ ὑπάρχει ἡ δυνατότητα χρηματοδότησης τῶν ἐλληνικῶν ἐπιχειρήσεων γιὰ νὰ ἐπιβιώσουν. Γίνεται ἐπομένως ἀντιληπτὸ ὅτι τὸ μήνυμα τῶν πατέρων δὲν ἀποτελεῖ ἠθικολογία καὶ εὐσεβῆ πόθο ξένο πρὸς τίς σημερινὲς συνθήκες τῆς ζωῆς μας, ἀπεναντίας προσφέρει τὴ μόνη ἴσως ριζικὴ νοσηματοδότηση τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης.

Οἱ σκέψεις αὐτὲς μᾶς εἰσάγουν στὸν προβληματισμὸ τῆς ἀντιμετώπισης τοῦ ἄλλου πειρασμοῦ. Ἡ κατασταλτικὴ φιλανθρωπία ἀποτρέπεται μὲ τὴν προληπτικὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ δὲν συνιστᾷ τὴν ὀριστικὴν λύση τοῦ προβλήματος, ἐπειδὴ ἀναπτύσσεται σὲ προσωπικὸ καὶ ὄχι σὲ θεσμικὸ ἐπίπεδο. Ἡ κοινωνικὴ ἀδικία καὶ ὅταν δὲ γεννᾷ ἀκραιῆς οἰκονομικὲς κρίσεις, ὅπως αὐτὴ πὺν ζοῦμε στὶς μέρες μας, δὲν παύει νὰ ἀναπαράγει τὴν ἄνιση κατανομή

καὶ ἀπόλαυση τοῦ παραγόμενου πλούτου, τόσο μεταξύ κρατῶν καὶ γεωγραφικῶν διαμερισμάτων, ὅσο καὶ μεταξύ κοινωνικῶν ομάδων σὲ κάθε κράτος. Ἐπομένως, ἡ τελικὴ στόχευση, σύμφωνα μὲ τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία γιὰ τὴν κατοχὴ καὶ χρῆση τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, δὲν μπορεῖ νὰ ἀρκεῖται στὴν κατασταλτικὴ ἐλεημοσύνη καὶ τὴν προληπτικὴ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη, ἀλλὰ ἀπαιτεῖ βαθύτερες κοινωνικὲς ἀλλαγές πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἐπικράτησης τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης σὲ παγκόσμια κλίμακα²⁸. Ὅσο κι ἂν κάτι τέτοιο ἀκούγεται οὐτοπικό, ἔχει σημασία νὰ προβάλλεται διαρκῶς ὡς προτύπωση ὄψεων τῆς Βασιλείας τοῦ θεοῦ.

VI. Ὁ πειρασμὸς τῆς ἐπανάστασης

Τὸ ὄραμα γιὰ τὴν παγκόσμια ἐπικράτηση τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης συνεγείρει ἐπαναστατικὲς ἀνησυχίες στοὺς πιστοὺς. Ἀρκετοὶ δὲν ἀρκοῦνται στὴν κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη, ἔστω καὶ τὴν προληπτικὴ καὶ δὲν νιώθουν ὅτι μποροῦν νὰ ἱκανοποιηθοῦν παρὰ μόνον μὲ μία λαϊκὴ ἐξέγερση, ποὺ θὰ ἀνατρέψει τὸ κατεστημένο πολιτικὸ σύστημα καὶ θὰ διαμορφώσει ἓνα διαφορετικὸ πλαίσιο ἀναπτυξιακῆς ἀνασυγκρότησης τῆς χώρας καὶ δημοκρατικῆς λειτουργίας τῶν θεσμῶν. Φαίνεται δηλαδὴ νὰ διαισθάνονται τὴν ἐνδεχόμενη «ἐπανάσταση» ὡς μία μεταβατικὴ φάση ποὺ θὰ φέρει τὴ γέννηση μίας νέας κοσμικῆς σφαίρας²⁹.

Τὸ αἶτημα τῆς ἐξέγερσης ἔχει ἀρχίσει νὰ τίθεται σὲ δημόσιες συγκεντρώσεις καὶ ζητεῖται ἀπὸ πνευματικούς νὰ δοθεῖ τὸ ἔναυσμα στὸν κόσμο τῆς Ἐκκλησίας νὰ κινηθεῖ δυναμικά.

Τὸ αἶτημα ἐν τούτοις αὐτὸ εἶναι πρωτόγνωρο καὶ ἀσυνήθιστο γιὰ τὴ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας. Μέχρι πρόσφατα γνωρίζαμε ὅτι οἱ πιστοί, εἴτε ἀκολουθοῦσαν τὴν τακτικὴ ὅτι δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν πολιτικὴ, γιατί κινδυνεύουν νὰ χάσουν τὴν πνευματικότητά τους, εἴτε ἐντάσσονται στὴ συντηρητικὴ παράταξη, ἐπειδὴ ἐκείνη στηρίζει τὴ θρησκεία, τὴν πατρίδα καὶ τὴν οἰκογένεια. Συνήθως οἱ πιστοὶ ἀπέφυγαν ἕως πρόσφατα, ἀκόμη καὶ σὲ κινητοποιήσεις ἐναντίον τῆς παγκοσμιοποίησης ποὺ τὴν κατήγγειλε ἡ Ἐκκλησία, νὰ βρεθοῦν στὸ πεζοδρόμιο, ἐκτὸς ἂν ἐπρόκειτο γιὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦσαν

28. ΤΣΑΝΑΝΑΣ, *Ἐλπίδα, διακονία καὶ σωτηρία*, ἔκδ. Μήνυμα, 1980, σ. 40.

29. ΧΑΝΝΑ ΑΡΕΝΤ, *Γιὰ τὴν ἐπανάσταση*, μετ. Β. Τομανᾶς, ἔκδ. Νησιδες, σ. 22.

την πίστη, την παιδεία, την οικογένεια και τὰ ἔθνικα θέματα³⁰. Οἱ κινητοποιήσεις γιὰ ὅποιοδήποτε ἄλλο πολιτικό, οἰκονομικό καὶ κοινωνικό θέμα θεωροῦνταν ὅτι ἀποτελοῦν ὑπόθεση τῶν ἄθεων ἀριστερῶν.

Ἡ σημερινὴ ἐπαναστατικοποίηση τῶν πιστῶν ἐντάσσεται στὸ γενικότερο κλίμα τῆς ὀργῆς καὶ τῆς ἀντίδρασης, ἐξ αἰτίας τῆς ἐφαρμογῆς μέτρων λιτότητας, πού ἔχουν ὀδηγήσει σημαντικὴ μερίδα τοῦ λαοῦ σὲ ἐξαιρετικὰ δύσκολη θέση, ἀλλὰ καὶ λόγω τῶν περιορισμῶν τῆς ἔθνικης κυριαρχίας καὶ ἀξιοπρέπειας, πού ἐπιβάλλουν οἱ δανειστὲς μας. Ἡ ριζοσπαστικοποίηση αὐτή, πού ἐκδηλώνεται καὶ στὶς τάξεις τῶν πιστῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα κριτικῶν διεργασιῶν καὶ οὐσιαστικῆς πολιτικῆς ἐπανατοποθέτησης, ἀλλὰ μᾶλλον περιστασιακὴ ἐκδήλωση τοῦ θυμικοῦ. Γιὰ τοῦτο ἄλλωστε οἱ ψῆφοι τῶν πιστῶν διαχέονται πρὸς ποικίλες πολιτικὲς κατευθύνσεις καὶ δὲν διαφαίνεται ἡ δυνατότητα συγκρότησης μιᾶς ριζοσπαστικῆς χριστιανικῆς «συνιστώσας», πού θὰ μπορούσε νὰ συμμετάσχει στὸ ὑπὸ διαμόρφωση νέο πολιτικὸ σκηνικό. Ὁ πειρασμὸς γιὰ τὴ δημιουργία κινήματος, πού θὰ ὀδηγοῦσε σὲ μία «χριστιανικὴ ἐπανάσταση»³¹, δὲν φαίνεται νὰ ἔχει φωλιάσει στὸ νοῦ τῆς πλειοψηφίας τῶν πιστῶν.

VII. Οἱ πειρασμοὶ τῆς Ἐκκλησίας

Μέσα στὸ γενικὸ κλίμα τῆς καταγγελίας ἐκείνων πού ὀδήγησαν τὴν Ἑλλάδα στὴ χρεοκοπία καὶ ἡ Ἐκκλησία, τόσο ἡ Ἱερά Σύνοδος, ὅσο καὶ ἐπὶ μέρους ἐπίσκοποι καὶ κληρικοί, εἴτε προφορικὰ ἀπὸ ἄμβωνος, εἴτε γραπτὰ, μέσῳ ἐγκυκλίων καὶ ἄλλων κειμένων, δὲν φείδονται σκληρῶν ἐκφράσεων γιὰ νὰ καταγγείλουν τὴν ἀνικανότητα καὶ τὴ διαφθορὰ τῶν πολιτικῶν καὶ τὴ γενικότερη κατάπτωση τοῦ πολιτικοῦ συστήματος.

Ἡ σημερινὴ αὐτὴ στάση τῆς Ἐκκλησίας φαίνεται πρωτόγνωρη. Σὲ παλαιότερες δεκαετίες, ὅταν ὁ κόσμος ἦταν διαχωρισμένος σὲ δυτικὸ καὶ ἀνατολικὸ στρατόπεδο, δηλαδή στὶς λεγόμενες χώρες τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, στὶς ὁποῖες οἱ θρησκευεῖς ὑφίσταντο διώξεις, θεωροῦνταν αὐτονόητη ἡ ἀντίθεση τῆς

30. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἰδιωτικοποίηση τῆς θρησκείας καὶ ἐκκοσμίκευση τῆς Ἐκκλησίας*, ἔκδ. Καστανιώτη, σ. 65.

31. Γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς χριστιανικῆς ἐπανάστασης βλ. ΨΑΡΟΥΔΑΚΗ, *Ἡ χριστιανικὴ ἐπανάσταση*, ἔκδ. Μήνυμα, σ. 40 ἔπ.

Ἐκκλησίας στό ἐνδεχόμενο ἐπιβολῆς παρόμοιου καθεστώτος. Οἱ λιγοστές φωνές, πού ἐπιχειροῦσαν τότε νά ὑπενθυμίσουν τῆς βιβλικῆς καί πατερικῆς προϋποθέσεις γιά τήν κοινωνική δικαιοσύνη, βρέθηκαν στό περιθώριο. Ὑπῆρχαν βέβαια πάντα κάποιοι κληρικοί, οἱ ὁποῖοι διαχρονικά στήν ποιμαντική διακονία τους βρέθηκαν στό πλευρό τοῦ ποιμνίου τους, ὅταν μὲ ἀγωνιστικῆς κινητοποιήσεις διεκδικοῦσε τὰ δικαιώματά του³², ἀλλά καί αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν ἰσχυρή μειοψηφία, ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ κοινωνικοὶ ἀγῶνες ἦταν ταυτισμένοι μὲ ἀθεϊστικῆς ἰδεολογίες.

Μόνο μετὰ τήν κατάρρευση τῶν καθεστώτων τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ φάνηκε νά ἀπελευθερώνεται ὁ κόσμος τῆς Ἐκκλησίας καί ἄρχισαν δειλὰ - δειλὰ νά ἀκούγονται ἐκκλησιαστικῆς κριτικῆς γιά τὸν καπιταλισμὸ καί τὴν παγκοσμιοποίηση³³.

Τὸ ἐρώτημα πού γεννιέται εἶναι κατὰ πόσο ἡ σημερινὴ τακτικὴ τῆς καταγγελίας τοῦ πολιτικοῦ συστήματος ἐκ μέρους τῶν ἐκκλησιαστικῶν παραγόντων εἶναι ἀποτέλεσμα κάποιας οὐσιαστικῆς ἐπανατοποθέτησης ἀπέναντι στό κοινωνικὸ ζήτημα καί μιᾶς τάσης ἐπιστροφῆς στή βιβλικὴ καί πατερικὴ διδασκαλία, ἢ μήπως πρόκειται γιά συγκυριακὴ συμπεριφορὰ ἠθικῆς καί συναισθηματικῆς προέλευσης. Ὁ χρόνος θὰ δείξει ἐὰν οἱ συμπεριφορῆς αὐτῆς θὰ ἔχουν συνέχεια καί ἂν θὰ διαποτίσουν τὸν ἐκκλησιαστικὸ ὄργανισμὸ σὲ ὅλες τῆς ἐκφάνσεις του.

Ἕνας ἄλλος πειρασμὸς πού ἐκδηλώνεται ἀπὸ τὴν ἔντονη ἀφιέρωση τοῦ κύριου βάρους τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας στή φιλανθρωπία, λόγω τῶν αὐξημένων ἀναγκῶν μεγάλης μερίδας χειμαζομένων πολιτῶν, εἶναι ἡ παραθεώρηση τοῦ κέντρου βάρους τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας, πού εἶναι ἡ ὁμολογία τῆς ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ καί ἡ κλήση τῶν ἀνθρώπων στή βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Κινδυνεύει δηλαδὴ ἡ ὑπέρομη ἑνασχόληση μὲ τὰ ἔργα τῆς φιλανθρωπίας νά ὀδηγήσει στὸν παραμερισμὸ τῆς κατήχησης, στήν περιθωριοποίηση τῆς θεολογίας καί στήν ἀναστολή κάθε προβληματισμοῦ γιά μία ριζικὴ ἐπανατοποθέτηση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὰ προβλήματα τῆς σύγχρονης πραγματικότητας, ὥστε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ νά βρῆται ἀπήχηση στὶς καρδιές τῶν ἀνθρώπων τοῦ 21ου

32. Χαρακτηριστικὴ περίπτωση ὁ Μητροπολίτης Σισανίου καί Σιατίστης κ. Παῦλος. Βλ. συνέντευξή του στὸν Δ. Ριζοῦλη, «Φταῖμε κι ἐμεῖς (οἱ Τεράρχες) γιά τὴν κρίση», www.romfea.gr.

33. Ἐνδεικτικὰ βλ. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟ, Χριστιανικὴ 566, 6.5.1999, σ. 8 καί Τὸ Ποντίκι 1055, 23.9.1999, σ. 16.

αἰῶνα. Ἀπεναντίας, ἡ ἔντονη δραστηριοποίηση στά ἔργα φιλανθρωπίας, γιά τὰ ὅποια οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐκκλησίας ἔχουν μακρὰ ἐμπειρία καί δέν χρειάζονται ἰδιαίτερους προβληματισμούς καί ἀναζήτηση καινοτομιῶν, μπορεῖ νά λειτουργεῖ συνειδητά καί ὡς ἐπανάπαυση γιά τήν ἀποφυγή δύσκολων διεργασιῶν, πού εἶναι ἀναγκαῖες γιά νά ξεφύγει ὁ Ἐκκλησιαστικός ὀργανισμός ἀπό τὸ τέλμα καί νά ἀνοιχτεῖ σέ μία ζωφόρο συνάντηση μέ τὸ σύγχρονο κόσμο.

VIII. Καταληκτικὸ συμπέρασμα

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι γιά τὸν κάθε πιστὸ καί γιά τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη ἀποτελεῖ πρωταρχικὸ καθῆκον ὡς ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης γιά τὸν πλησίον, πού εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἄσκηση τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης ὅμως θὰ λειτουργεῖ πρὸς δόξαν Θεοῦ, ἐφόσον δέν ὑποκύπτουμε στοὺς ποικίλους πειρασμούς, πού ἀναφύονται κατὰ τὴν ἄσκησή της.